

SHARQ VA G'ARB FALSAFASIDA ISHONCH VA E'TIQOD TO'G'RISIDAGI FALSAFIY QARASHLAR

Eronov Samarbek Qurbonnazarovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti Fakultetlararo

ijtimoiy fanlar kafedrasi katta o'qituvchisi

Chirchiq, O'zbekiston.

Annotatsiya: Ushbu maqola Sharq va G'arb falsafiy an'alarida ifodalangan e'tiqod va e'tiqodga qarama-qarshi nuqtai nazarlarni o'rganadi. U G'arb falsafasining metafizik tadqiqotlaridan tortib Sharq falsafalarida uchraydigan ruhiy va tajribaviy o'lchovlargacha bo'lgan turli tafakkur maktablari e'tiqod va e'tiqod tushunchalarini qanday shakllantirishini o'rganadi. Maqolada Dekart, Kierkegor, Konfutsiy va Zen buddizm kabi shaxslarning asosiy matnlari va g'oyalari tahlil qilinadi. Ushbu qiyosiy tahlil orqali maqolada e'tiqod tizimlarini shakllantiradigan madaniy asoslarini hamda e'tiqod va aql o'rtasidagi o'zaro ta'sirni chuqurroq tushunishga chaqiradi.

Kalit so'zlar: Sharq falsafasi, G'arb falsafasi, e'tiqod, metafizika, ekzistensializm, konfutsiylik, zen-buddizm, gnoseologiya, axloq, ma'naviyat, qiyosiy falsafa.

PHILOSOPHICAL VIEWS ON FAITH AND BELIEF IN EASTERN AND WESTERN PHILOSOPHY

Eronov Samarbek Kurbonnazarovich

Chirchik State Pedagogical University

Senior Lecturer, Interfaculty Department of Social Sciences, Faculty of
Humanities
Chirchik City, Uzbekistan.

Annotation: This article examines opposing views on faith and belief as expressed in Eastern and Western philosophical traditions. It examines how different schools of thought, from the metaphysical explorations of Western philosophy to the spiritual and experiential dimensions found in Eastern philosophies, shape the concepts of faith and belief. The article analyzes key texts and ideas of figures such as Descartes, Kierkegaard, Confucius, and Zen Buddhism. Through this comparative analysis, the article calls for a deeper understanding of the cultural foundations that shape belief systems and the interplay between faith and reason.

Keywords: Eastern philosophy, Western philosophy, faith, metaphysics, existentialism, Confucianism, Zen Buddhism, epistemology, ethics, spirituality, comparative philosophy.

Аннотация: Эта статья исследует убеждения и противоположные взгляды на убеждения, выраженные в философских традициях Востока и Запада. Он исследует, как различные школы мышления, от метафизических исследований западной философии до духовных и эмпирических измерений, встречающихся в восточных философиях, формируют понятия веры и убеждений. В статье анализируются основные тексты и идеи таких личностей, как Декарт, Кьеркегор, Конфуций и дзэн-буддизм. С помощью этого сравнительного анализа статья призывает к более глубокому пониманию культурных основ, формирующих системы убеждений, и взаимодействия между верой и разумом.

Ключевые слова: Восточная философия, Западная философия, вера, метафизика, экзистенциализм, конфуцианство, зен-буддизм, гносеология, этика, духовность, сравнительная философия.

KIRISH

Ishonch va e'tiqod tushunchalari uzoq vaqt davomida madaniyatlar bo'ylab falsafiy nutqni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Sharq va G'arb an'analarida bu g'oyalar turlicha dunyoqarashlar, madaniy kontekstlar va tarixiy sharoitlarni aks ettiruvchi falsafiy qarashlar bo'lgan. Ko'pincha o'zining analitik qat'iyligi va aqlga urg'u berish bilan ajralib turadigan G'arb falsafasi, sub'ektiv tajriba sifatida e'tiqod bilan kurashib, uni oqilona asoslash atrofida bahs-munozaralarga kirishadi.

Masalan, Rene Dekart va Soren Kierkegaard kabi mutafakkirlar e'tiqodning aql, shubha va mavjudlik bilan bog'liqligi haqida fikr yuritib, uning murakkabliklarini yoritib berishgan. Aksincha, Sharq faylasuflari e'tiqodga ko'proq tajribaviy yaxlit nuqtai nazardan yondashadilar. Buddizm va konfutsiylik esa an'analar e'tiqod tizimlarining ajralmas tarkibiy qismlari sifatida shaxsiy ma'rifat, jamoa va axloqiy hayotning ahamiyatini ta'kidlaydi.

Ushbu doiralarda ular ko'pincha imon tushunchasini amaliyot va donolik bilan chambarchas bog'lab, oddiy aqidalardan ustun bo'lgan e'tiqodni yanada yumshoqroq va rivojlanayotganday tushunishni taklif qiladi. Bu ikki falsafiy qarash e'tiqod va e'tiqod o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sirni yoritishga qaratilgan.

Biz yuqoridagilardan kelib chiqib, asosiy matnlar va ta'limotlarni o'rganib chiqib, har bir an'ana bu tushunchalarni qanday aniqlashini, izohlashini va foydalanishini o'rganib, ushbu maqolada ular taklif qilayotgan chuqur tushunchalarni, cheklovlarini ochib beramiz. Ushbu qiyosiy tahlil orqali biz e'tiqod va e'tiqod inson borlig'i, axloqi va ma'naviyatini turli kontekstlarda

qanday shakllantirishini chuqurroq tushunishga intilamiz, hamda pirovardida Sharq va G'arb tafakkurining yanada boy muloqotiga o'z fikrlarimizni bildirmoqchimiz.

ASOSIY QISM

Ishonch va e'tiqod Sharq va G'arb an'alarining falsafiy manzaralarini shakllantirgan asosiy tushunchalardir. Ular turli yo'llar bilan kesishsa-da, madaniy, tarixiy va kontekstual farqlar aniq talqin va qo'llanilishini keltirib chiqaradi.

Masalan, Sharq falsafasida ishonch va e'tiqod shaxsiy tajriba, amaliyot va jamiyat bilan chambarchas bog'langan. Hinduizm, buddizm va konfutsiylik falsafasida esa Dharma (burch/axloq) va Karma (harakat) tushunchalariga asoslangan e'tiqodlarning boy gobeleni taqdim etilgan. Hinduizmga e'tiqod ko'pincha xudolarga, marosimlarga sadoqat Vedalar va Upanishadlar kabi qadimiy matnlarda bayon etilgan axloqiy tamoyillarga rioya qilish orqali ifodalanadi.

Hinduizmdagi "Sankhya" tushunchasi borliqni dualistik talqin qilib, e'tiqod insonning moddiy va ma'naviy olamlarni anglashi bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Bhagavad Gita esa asosiy falsafiy oyatni, e'tiqodning mohiyatini axloqiy ikkilanishlar oldida shaxsning burchiga taalluqliligini ifodalaydi. Shuningdek, Arjunaning oilaviy sadoqat fonida jangchi sifatidagi burchi bilan kurashishi harakatdagi imonning murakkabligi deb ko'rsatadi.

Shu nuqtai nazardan, e'tiqod shunchaki qabul qilishdan ko'ra ko'proq solihlikka intilishda faol ishtirok etishni va kosmik tartibdagi o'z o'rnini tushunishni o'z ichiga oladi. Bu nuqtai nazar amaliyotchilarni shaxsiy e'tiqod tajribasini rivojlantirishga undaydi. Bu esa ko'pincha chuqurroq tushuncha va ma'rifatga olib keladi.

Buddizm e'tiqod va e'tiqodning o'ziga xos ko'rinishini taklif qilib, shaxsiy tajriba va tushunchani insonning ruhiy sayohatining muhim tarkibiy qismi

sifatida ta'kidlaydi. Shuningdek, ular Buddaning to'rtta ezgu haqiqati va sakkizta yo'lga asoslangan ta'limoti e'tiqodni faqat meros qilib olish yoki qabul qilish mumkin emasligini taklif qilib, uni o'z tushunchasi orqali boshdan kechirish va talqin qilish kerak deb ta'kidlashadi.

Buddizmda e'tiqod ko'pincha "Shraddha"ga o'xshatiladi, ya'ni tirishqoq amaliyot orqali ma'rifatga erishish mumkinligiga ishontirishadi. Bu imon ko'r emas bu donolik, axloqiy xulq-atvor va meditatsiyaning o'zgartiruvchi kuchidan ma'lum bo'ladi. "Anatta" yoki o'z-o'zidan bo'lmagan tushunchasi an'anaviy e'tiqod tushunchalarini yanada murakkablashtirib, tarafdorlarni borliq va o'zlikni shubha ostiga qo'yishga undaydi. Buddist falsafasi dogmaga nisbatan skeptitsizmni rag'batlantiradi va e'tiqodga empirik yondashuvni targ'ib qiladi. Izdoshlar tushunchalar va e'tiqodlarni o'zlarining tajribalariga qarshi sinab ko'rishga o'rgatiladi, bu esa shaxsiy bo'lgan e'tiqodni rivojlanayotgan dinamik tushunishni targ'ib qiladi.

Konfutsiylik esa e'tiqod va e'tiqodga o'ziga xos nuqtai nazarni ijtimoiy munosabatlar, axloq va jamiyatning muhimligida deb ta'kidlaydi. Konfutsiy asosiy e'tiborni ezgulikni tarbiyalashga qaratadi va "Ren" (xayr-ehson) va "Li" (marosimlarga moslik) uyg'un jamiyatning tamal toshlari sifatidagi ahamiyatiga e'tibor qaratadi.

Shu nuqtai nazardan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, e'tiqod nafaqat ichki tajriba, balki insonning harakatlari va munosabatlari orqali tashqi ko'rinishda namoyon bo'ladi. Konfutsiy ideali farzandlik taqvosi va an'analarga hurmat muhimligini ta'kidlab, e'tiqod jamoaning umumiy xotirasi va umumiy qadriyatlaridan kelib chiqqanligini ko'rsatadi. Konfutsiylik ta'limoti e'tiqod axloqiy xulq-atvor va jamiyatdagi o'z rolini bajarish orqali o'stirilishini anglatadi. Konfutsiy o'z qarashlarida ta'lim, axloqiy rivojlanish va jamiyat uyg'unligining ahamiyatini shaxsiy amalga oshirish uchun zarur bo'lgan jamoaviy e'tiqod shakli deb ta'kidlaydi.

Sharq nuqtai nazaridan farqli o'laroq, G'arb falsafasi ko'pincha aql, individuallik va tanqidiy izlanishga urg'u beradi. G'arb falsafasining ildizlari Qadimgi Yunonistonlik faylasuflar Aflotun va Aristotel kabi mutafakkirlarning ratsional tadqiqotlariga borib taqaladi. Masalan, G'arb falsafasidan farqli o'laroq Aflotunning shakllar nazariyasi shuni ko'rsatadiki, e'tiqod aql-idrok sohasida mavjud bo'lib, moddiy olam esa haqiqiy voqelikning soyasidir.

Shu ma'noda, imonni jismoniy dunyoda osonlikcha ko'rinmaydigan oliy haqiqatlarni tushunish vositasi sifatida ko'rish mumkin. "G'or allegoriyasi" odamlar qanday qilib jaholatdan ma'rifat sari sayohat qilishlari va oxir-oqibat oddiy idroklardan ustun bo'lgan ideallarga bo'lgan ishonchni rivojlantirishlari kerakligini ko'rsatadi.¹

Shuningdek, Aristotelning empirik yondashuvi e'tiqodni kuzatish va tajriba bilan birlashtirish yo'lidagi sezilarli o'zgarishlarni ko'rsatadi. Uning axloqni o'rganishi, xususan, "Nikomax axloqi" asarida, eudaimonia yoki insonning gullab-yashnashiga erishish vositasi sifatida ezgu hayotni ta'kidlaydi va shu bilan e'tiqodni axloqiy xulq-atvorga asoslangan amaliy o'lchov bilan singdiradi.

O'rta asrlar davri e'tiqod va aql o'rtasidagi chuqur o'zaro ta'sirga guvoh bo'ldi, ayniqsa Avgustin va Akvinskiy kabi ilohiyotchilarning asarlarida. Avgustinning asarlarida e'tiqodning ichki kurashi shubha va ilohiy ma'rifat bilan ajralib turadigan chuqur shaxsiy sayohat sifatida aks ettirilgan. Uning "Men tushunish uchun ishonaman" degan mashhur iborasi imonning asosli ekanligini ta'kidlaydi.

Akvinskiy esa aql va e'tiqod uyg'unlikda yashashi mumkinligini ta'kidlab, e'tiqodni Aristotel falsafasi bilan uyg'unlashtirishga harakat qildi. Uning "Besh yo'li" xudoning borligi to'g'risida oqilona dalillarni taqdim etadi, bu ham e'tiqodga, ham intellektual tadqiqotlarga asoslangan e'tiqodni ta'kidlaydi. Ushbu tahlil xristian tafakkuriga sezilarli ta'sir ko'rsatdi, e'tiqodni oqilona dalillar bilan

¹ Qo'chqorov, V., Mahmudov, O., & Zamonov, Z. (2017). Ma'naviyat asoslari. Darslik. T.: "Yangiyo'1 poligraf servis.

qo'llab-quvvatlash mumkinligi haqidagi g'oyani ilgari surdi va bu e'tiqodni yanada mustahkamroq tushunishga olib keldi.

Zamonaviy falsafaning tongida Kierkegor va Nitsshe kabi ekzistensialist mutafakkirlar yetishib chiqdi, ular e'tiqod va e'tiqodni tubdan turli tomonlardan tanqidiy ko'rib chiqdilar. Ko'pincha ekzistensializmning otasi deb hisoblangan Kierkegaard e'tiqodning sub'ektiv xususiyatini ta'kidlaydi. Uning ta'kidlashicha, haqiqiy e'tiqod "sakrash" ni, ilohiylikka shaxsiy va ba'zan mantiqsiz sodiqlikni, oqilona tushunishdan ustun turadi. Kierkegaardning e'tiqod va shubha dialektikasi e'tiqodga xos bo'lgan keskinlikni ta'kidlab, shaxsning ilohiy bilan munosabatlari noaniqlik bilan to'la ekanligini ko'rsatadi. Uning ta'kidlashicha, haqiqiy mavjudlik ushbu noaniqlikni majburiyat va ishtiyoq bilan boshqarishni talab qiladi. Bundan keskin farqli o'laroq, Nitsshe "Xudoning o'limi" ni mashhur e'lon qilib, dunyoviy kontekstda e'tiqodni qayta baholashni qo'zg'atdi. Uning falsafasi an'anaviy e'tiqod tushunchalariga qarshi chiqadi, o'ziga xos maqsadlardan mahrum bo'lgan dunyoda individual qadriyatlar va ma'nolarni yaratishni targ'ib qiladi. Bu nuqtai nazar tobora ko'p va dunyoviy jamiyatdagi e'tiqod tizimlari haqidagi zamonaviy munozaralar bilan rezonanslashadi.

Sharq va G'arb falsafasida ishonch va e'tiqodga oid qarashlar kesishish va tafovutlarni ochib beradi. Sharq an'analari ko'pincha jamoaviy va tajribaviy yondashuvni ta'kidlagan joyda, G'arb falsafasi ko'pincha individuallik va oqilona izlanishni birinchi o'ringa qo'yadi. Biroq, ikkala an'ana ham e'tiqodning inson mavjudligida etakchi kuch sifatidagi ahamiyatini tasdiqlaydi.

Sharq tafakkurida e'tiqod jamiyat, axloqiy xulq-atvor va shaxsiy tajriba orqali o'stirilib, borliqni chuqur o'zaro bog'langan tushunishni aks ettiradi. G'arb falsafasi esa, aksincha, e'tiqod va aql o'rtasidagi taranglik bilan kurashib, zamonaviylik qiyinchiliklari sharoitida e'tiqodning murakkabligini ta'kidlaydi. Sharq va G'arb falsafalari o'zlarining farqlariga qaramay, borliq, axloq va inson tajribasi haqidagi universal savollar bilan shug'ullanadilar. Ushbu an'analari

o'rtasidagi muloqot bizning e'tiqod va e'tiqod haqidagi tushunchamizni boyitib, zamonaviy dunyomizda ma'naviyatni yanada chuqurroq o'rganishga undaydi.

Sharq va G'arb falsafasidagi ishonch va e'tiqod haqidagi qarashlarni o'rganar ekanmiz, biz insoniyat ekzistensial savollar bilan kurashayotgan turli yo'llar haqida tushunchaga ega bo'lamiz. Sharq an'alarining tajriba amaliyotlari yoki G'arb tafakkurining oqilona izlanishlari orqalimi, ikkala nuqtai nazar ham e'tiqodni tushunishimizga qimmatli hissa qo'shadi. Jamiyatlar taraqqiy etar ekan, Sharq va G'arb falsafalari o'rtasidagi muloqot kengayib boraveradi, bu esa e'tiqodning tabiati², uning individual va jamoaviy o'ziga xoslikni shakllantirishdagi roli haqida chuqurroq fikr yuritishga undaydi. Oxir oqibat, e'tiqod va e'tiqodni o'rganish falsafiy sayohatning muhim jihati bo'lib qolmoqda va bizni o'z qadriyatlarimiz, munosabatlarimiz va mavjudligimiz uchun bergan ma'no haqida fikr yuritishga taklif qiladi.

Ushbu munozarani yakunlar ekanmiz, qarashlarning oqibatlar haqida mulohaza yuritish va bu nuqtai nazarlarning integratsiyasi yoki uyg'unligi bizning zamonaviy jamiyatdagi ishonch va e'tiqod haqidagi tushunchamizni qanday oshirishi mumkinligini ko'rib chiqish juda muhimdir. Sharq va G'arb nuqtai nazarlarining e'tiqodga integratsiyalashuvi zamonaviy axloqiy falsafa uchun ham muhim ta'sir ko'rsatadi. Tez texnologik taraqqiyot va ijtimoiy-siyosiy inqiloblar bilan tavsiflangan bugungi dunyoda axloqiy ravshanlikka intilish har qachongidan ham muhimroqdir. Sharq falsafalari jamoaviy farovonlik, axloqiy xulq-atvor va barcha mavjudotlarning o'zaro bog'liqligiga urg'u berib, global axloqiy dilemmalar haqida muhim tushunchalarni berishi mumkin. Shu bilan birga, G'arb falsafasining boyligi jiddiy tanqidiy tahlil va haqiqatga intilishni rag'batlantiradi, axloqiy fikrlashda javobgarlik va shaffoflikni ta'minlaydi. Ushbu istiqbollarning o'zaro ta'siri zamonaviy axloqiy muammolarni hal qilish uchun qulay zamin yaratadi, shaxslar va jamiyatlarni jamoaviy mas'uliyat va shaxsiy yaxlitlikni o'z ichiga olgan muvozanatli

² Walbridge, J. (2001). *The Wisdom of the Mystic East: Suhrawardī and Platonic Orientalism*. SUNY Press.

yondashuvni rivojlantirishga undaydi. Ta'lim va nutqda imon va e'tiqodni doimiy ravishda tekshirish bizni turli nuqtai nazarlarning qadrini tushunishga undaydi.

Sharq va G'arb falsafalarini hurmat qiladigan muhitni targ'ib qilish orqali o'qituvchilar, faylasuflar va ma'naviyat yetakchilari e'tiqodning ko'p qirrali tabiatini qadrlaydigan muloqotlarni rivojlantirishlari mumkin. Ushbu munozaralar tanqidiy fikrlashni ilhomlantirishi, empatiyani rivojlantirishi va odamlarni kelishmovchilik bilan ajralib turadigan dunyoda o'z e'tiqodlarini ifoda etishga undashi mumkin. Va nihoyat, e'tiqod va e'tiqodni doimiy ravishda o'rganish nafaqat akademik ish, balki ko'plab odamlar uchun chuqur shaxsiy sayohatdir. Ular o'z yo'llarida harakat qilar ekanlar, Sharq va G'arb tafakkurining uyg'unligidan o'zlari va dunyodagi o'rni haqidagi tushunchalarini boyitish vositalarini topishlari mumkin. O'z e'tiqodlarini so'roq qilish, mulohaza yuritish va o'rganish harakati kuch-quvvat manbai bo'lib, odamlarga mavjudlik murakkabliklari bilan mazmunli shug'ullanish imkonini beradi. Bu tushunish va bog'lanishga tinimsiz intilish bilan ajralib turadigan inson tajribasi bilan rezonanslashadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Sharq va G'arb falsafasidagi ishonch va e'tiqodni o'rganish mulohaza yuritish va ishtirok etishga chorlaydigan keng ko'lamli tadqiqotlarni ochib beradi. Ushbu istiqbollarning boyligini o'zlashtirib, biz ishonish, mavjud bo'lish va tez o'zgaruvchan dunyomizda harakat qilish nimani anglatishini chuqurroq tushunishimiz mumkin. Ushbu falsafalarning o'zaro ta'siri bizni izlanish va ochiqlik ruhini saqlab qolishga, hayotimizni boyitishga va rang-baranglikda yanada birdamlik tuyg'usini rivojlantirishga undaydi. Shunday qilib, ishonch va e'tiqod atrofidagi muloqot oddiy falsafiy nutqdan ustun bo'lib, bizning umumiy insoniy tajribamizning muhim jihatiga

aylanadi va bizni izlashga, tushunishga hamda oxir-oqibat bir-birimiz bilan mazmunli tarzda bog‘lanishga undaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Эронов, С. К. (2023). ФАН ВА ДИН МУНОСАБАТЛАРИДА ИШОНЧ-ЭЪТИҚОД МУАММОСИНИНГ НАМОЁН БЎЛИШИ. *Academic research in educational sciences*, 4(6), 394-403.
2. Эронов, С. К. (2020). МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА МОЛОДЕЖИ: ГУМАНИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ. *Academy*, (3), 57-59.
3. Kurbannazarovich, E. S. (2020). Специфика проявления феномена доверия в современном обществе. *PHILOSOPHY AND LIFE INTERNATIONAL JOURNAL*, (4).
4. Qo‘chqorov, V., Mahmudov, O., & Zamonov, Z. (2017). Ма’naviyat asoslari. Darslik. T.:“Yangiyo ‘l poligraf servis.
5. Alimardonov, Laziz. "Jamiyat taraqqiyotida ijtimoiy-siyosiy reklamaning rolini tadqiq etishning nazariy asoslari." *Farg'ona davlat universiteti* 1 (2023): 187-187.
6. Walbridge, J. (2001). *The Wisdom of the Mystic East: Suhrawardī and Platonic Orientalism*. SUNY Press.
7. Russell, Bertrand. *History of western philosophy*. Routledge, 2004.